

Een Geuldorp rond 1900

RALF COUMANS

Onderstaande bijdrage heeft initieel gestaan in het voormalige weekblad “Het Land van Valkenburg”. In een serie van acht afleveringen, opgetekend van januari t/m mei 1979 onder eindredactie van Léon Pluymaekers, vertelde de destijds 88-jarige Hubert Damoiseaux herinneringen aan en anekdotes over zijn leven in Schin op Geul.

Het verhaal is integraal overgenomen uit deze oude krantenartikelen, dus inclusief fouten en soms enigszins merkwaardig of gedateerd taalgebruik; de op enkele plaatsen tussen vierkanthaken staande redactionele opmerkingen mijnerzijds zijn enkel aangegeven ter verbetering of verduidelijking.

SCHIN OP GEUL BIJ VOORBEELD...

Verteld door H.M.H. Damoiseaux (88) aan J.H. Damoiseaux

De heer Hubert Damoiseaux is geboortig van Schin op Geul, maar woont al diverse jaren in Schaesberg. Hij aanschouwde het levenslicht op 2 maart 1890 en bereikt dus binnen enkele maanden de leeftijd van 89 jaar. Hij herinnert zich nog erg veel uit zijn jeugd. Omdat hij inzag dat juist de gewone dingen van alledag niet worden opgetekend, begon hij zijn herinneringen neer te schrijven. Dedden dat maar méér mensen.

Hij had daar al zo’n jaar of zes, zeven bij tijd en wijle aan gewerkt, toen zijn zoon J.H. Damoiseaux (47), wonend in het groningse Haren, tijdens een bezoek aan Zuid Limburg, er weer eens in snuffelde. Geïnteresseerd geraakt door al hetgeen zijn vader had “vereeuwigd”, begon hij vragen te stellen. Die vragenstellerij inspireerde omgekeerd de heer Damoiseaux senior en hij vertelde er ‘n hoop bij. Toen besloot zijn zoon het werk van zijn vader aan te vullen en het herschrijven.

Het is een juist om zijn eenvoud treffende tijdschildering geworden, waarin heel wat over Schin op Geul, de omgeving en hun bewoners wordt weergegeven. Op mijn beurt heb ik het voor de krant bewerkt en het zal in de komende maanden in diverse afleveringen worden gepubliceerd. Het had net zo goed het verhaal van een ander

dorp in het Geuldal kunnen zijn, daarom gaf ik het de titel mee “SCHIN OP GEUL BIJ VOORBEELD...”

Het Geuldorp Schin op Geul dus rond het jaar 1900. Ik heb me vooreerst zelf opnieuw in de annalen van dit dorp verdiept. Niet zozeer in de geschiedenis van Schin op Geul door de eeuwen heen – die is diverse jaren geleden door de heer Vanmeulenbrouck in ons blad gepubliceerd –, maar juist in de periode waaruit de herinneringen van de heer Damoiseaux stammen. Deze eerste aflevering geldt dus als een inleiding van redaktiewege, waarbij de gegevens gebaseerd zijn op officiële gegevens.

Rond de eeuwwisseling

Schin op Geul in het jaar 1900 dus. De voormalige gemeente Strucht behoorde er intussen (sinds 1 januari 1879) toe. De bevolking bestond op 1 januari 1900 uit 1165 personen: 613 van het mannelijk en 552 van het vrouwelijk geslacht. Er werden in dat jaar 10 jongens en 14 meisjes geboren, er overleden 5 mannelijke en 9 vrouwelijke inwoners. Door een verder overschot aan vestigingen ten opzichte van vertrekkende personen, bedroeg het aantal inwoners op 31 december van het jaar 1900: 1227. Er werden in dat jaar zeven huwelijken gesloten.

Burgemeester van Hubert Ruypers, die daarvoor een jaarwedde van 300 gulden toucheerde. Als nieuwe gemeenteraadsleden werden in juni 1900 Hubert Eyssen en Pieter Lavallo gekozen; de andere raadsleden waren Anton Laeven, Mathijs Smeets, Hubert Knoren, Joseph Waelen en Hendrik Siepers. Laeven en Smeets waren de wethouders; voor het vervullen van die functie ontvingen zij ieder 40 gulden per jaar.

Ontvanger was Hubert Lemmens met een jaarwedde van 70 gulden. In het jaar 1900 werd veldwachter Hendrik Hollanders eervol ontslagen. In zijn plaats werd – met een jaarwedde van 150 gulden – Hendrik Caubo benoemd. Zijn taak bestond voornamelijk uit het toezicht houden op verhuizingen, de zorg voor de gezondheid en de reinheid, de openbare orde en veiligheid, de herbergen, het venten, de begraafplaatsen, de brandweer (die overigens slechts over enkele haken en verder niets aan brandblusmiddelen beschikte) en de verkoping van sterke drank in

Gezicht vanaf de Soudberg

het klein. Rest nog te vermelden, dat aan de pastoor een jaarlijkse toelage van 96 gulden werd toegekend. In 1900 besloot de gemeenteraad van "Schin op Geul" onder meer tot het kunstmatig verbeteren van de weg van Schin op Geul over Dolberg naar Klimmen, werden de hand- en spandiensten geregeld, de hoogte van de hondenbelasting bepaald en werd besloten tot het herbouwen van het schoollokaal en de onderwijzerswoning. Het archief was "in twee kasten tegen brandweer en vocht behoorlijk beveiligd".

Bedroeg het batig saldo van de gemeentebegroting van 1899 nog 1389 gulden en anderhalve cent, in het jaar 1900 bedroegen de inkomsten en uitgaven 6677 gulden en 25 cent, zodat er geen batig saldo was. De gemeente had evenwel geen schulden, wel eigendommen. Deze eigendommen besloegen 15 hektare, 29 are en 90 centiare. De pacht van de gemeentelijke landerijen leverde 400 gulden op, jachtrecht op gemeentegronden f 10,60. Er werd voor een bedrag van f 276,30 aan het onderhoud van wegen en voetpaden besteed.

De algemene toestand

De gezondheidstoestand van mensen, vee en gewassen wordt goed genoemd. Het put- en welwater bezat "goede eigenschappen". Er werden 154 koepokinentingen verricht tegen 99 in 1898 en 80 in 1899.

De openbare school, die 1 hoofdonderwijzer (jaarwedde: 700 gulden), 1 onderwijzer (450) en 1 onderwijzers (30 gulden) had, telde 97 leerlingen: 52 jongens en 45 meisjes. Het merendeel kreeg kosteloos les. Het bedrag aan schoolgelden dat de gemeentekas binnenvloede bedroeg f 136,25. Inklusief de 1180 gulden aan salarissen bedroegen de totale schooluitgaven f 1312,50, waar het rijk een subsidie van 400 gulden voor betaalde.

De oogst van de veldvruchten was in 1900 "tamelijk goed", doch de verkoopprijzen waren "laag". De opbrengst van de boomvruchten was "tamelijk goed", de prijzen van boter en eieren "goed", de handel in hoornvee en varkens "vooruitgaande" en de handel in paarden "vlug, met hoge prijzen". In de gemeente werden 145 ha tarwe verbouwd, 126 ha rogge, 82 ha haver, 16 ha bonen, 30 ha aardappelen, 16 ha mangelwortels, 3 ha wortels,

Het voormalige tolhuis nabij de Geulbrug aan de Breeuweg, ongeveer een eeuw geleden. Het was toen een café-restaurant dat geëxploiteerd werd door A. Willems

16 ha rode klaver, 2 ha witte klaver en 4 ha lucerne. Er was 74 ha opgaand hout, terwijl de 212 boomgaarden een gezamenlijke oppervlakte van 83 ha besloegen, waarvan de opbrengst op 100 gulden per jaar per hektare werd aangegeven.

We hebben het bevolkingsaantal vermeld, nu nog de dierlijke populatie: 19 veulenmerries, 68 veulens en werkpaarden, 2 stieren, 192 melkkoeien en vaarzen, 140 kalveren en pinken, 66 stuks melkvee en trekossen, 210 schapen (er waren 2 houders van schaapkudden), 62 geiten en bokken, 322 varkens, ongeveer 3100 stuks pluimvee en 27 bijenkorven.

Schin op Geul telde 1 hoefsmid, 4 kleermakers, 2 schoenmakers, 3 schrijnwerkers en 3 timmerlieden. Ziedaar de gemeente Schin op Geul in 1900 in cijfers. Laten we vanaf de volgende aflevering de feiten spreken en aandacht schenken aan hetgeen de heer Damoiseaux ons uit die periode, zijn prille jeugd, weet te vertellen.

Schin op Geul, gewoon genoemd "Schin", is een van de mooiste en meest schilderachtig gelegen dorpen in het Geuldal, waarvan de kom is omringd door een viertal heuveltoppen, de Soesberg, de Keuteberg, de Schaesberg en het Krekelsbos, begint de heer Damoiseaux zijn verhaal.

Voor de oorsprong en het ontstaan van het dorp Schin op Geul dient men terug te gaan naar zeer vroege tijden. Dit blijkt ook uit de naam van het dorp. Het woord "Schin" is van keltische oorsprong en betekent plek. Schin op Geul is derhalve een plek aan de Geul.

Oorspronkelijk lagen enkele boerderijen met de kerk aan de Geul, waaromheen zich in de loop der tijden meerdere huizen hebben gegroepeerd.

In mijn trouwboekje, daterend van 1918, schreef burgemeester Ruyters "Schin op Geulle", terwijl het gemeentestempel in ditzelfde trouwboekje de naam van 't dorp aangaf als "Schin op Geul". De pastoor schreef in het latijn "Schin ad Golam", terwijl in een kluizenaarsakte het dorp werd aangeduid als "Schinnen op de Geul". Een landkaart uit 1603 noemt het dorp "Schin op de Geule".

Een vaststaande naam was er in die tijd blijkbaar niet, maar het kwam immers meestal aan op de schrijfkunde en de taalkennis van degene die de naam vastlegde. De kerk dateert uit verschillende tijden – een gedeelte in vroeg-romaanse stijl, 11e eeuw – en werd als parochiekerk reeds vermeld in 847. Zij is toegewijd aan de H. Mauritius.

Landelijke rust

Omstreeks 1900 was Schin op Geul een rustig en landelijk dorpje, waar iedereen iedereen kende. Het gold als een hoge uitzondering als er zich iemand uit een andere plaats vestigde. Gebouwd werd er zelden of nooit; hoogstens werden er enkele kleine verbouwingen uitgevoerd. Alles bleef bij het oude. De witgekalkte boerderijen, verscho- len tussen 't groen van de boomgaarden en de vele popu- lieren en hier en daar een torenspits, leverden een beeld op zoals men elders in het Geuldal nauwelijks vond.

De grillig kronkelende Geul met haar zeer helder water en haar enkele kleine watervalletjes slingerde zich als een zilveren lint door de groene weilanden. In de verte lag een drietal kastelen: Schaloen, bewoond door graaf de Villers de Masbourg [*Niet alleen klopt de naam niet (deze moet zijn "de Villers Masbourg d'Esclaye"), maar daar- naast is hij nooit graaf geweest, enkel jonkheer – RC*], Genhoes, destijds bewoond door de familie Pelzer-Berensberg en vervolgens Oost, bewoond door barones Von Schrader.

Vanaf kasteel Schaloen werden jaarlijks grote jachtpar- tijen gehouden in de bossen rondom. Dat was een festijn dat twee tot drie weken duurde en waarbij de gehele adel van Zuid-Limburg vertegenwoordigd was.

De natuur rondom ons dorp was mooi en ongerept. Alles ging zijn gewone gang dag in dag uit. Niets verstoorde er de heerlijke rust in de golvende korenvelden en de groe- ne weilanden, waar in de vroege ochtenden van de zo- mermaanden de dauwdruppels als parels aan elke gras- spriet glinsterden. Auto's waren zeer zeldzaam. Zelfs fietsen waren er maar enkele.

De winteravonden

Zodra de winteravond gevallen was, heerste er overal diepe rust. Het enige wat die rust doorbrak, was een hot- sende botsende boerenkar, de regelmatige eentonige slag van de dorsvlegel op de deel of de zware hamerslag op het aambeeld van de dorpssmid Beckers.

Jonge mensen en vrouwen trof men gedurende de don- kere winteravonden zelden op straat aan. Het bijgeloof aan het bestaan van spookfiguren was ook een van de oorzaken, waardoor men zich in de late en donkere avon- den niet buitenshuis durfde te begeven.

De oudere mensen en de jonge mannen gingen in de win- teravonden vaak een praatje maken bij de smid of bij schoenmaker Siepers. Elektrisch licht, waterleiding, gas of riolering waren onbekend. Voor de verlichting was men aangewezen op kaars- of petroleumlicht. Straatverlich-

*Gezicht op Schin op Geul vanaf de Breeweg rond 1910.
In het "tolhuis" exploiteerde J. Hollanders-Janssen een
"restaurant met hulpkist"*

ting was er in 't geheel niet en de schaarse verlichting binnenshuis was buiten nauwelijks zichtbaar. Degene die een "lampe Belge" bezat, was bevoorrecht. Deze "lampe Belge" was een staande of hangende petroleumlamp met een bijzonder grote brander. Je trof haar dan ook alleen in de huiskamer aan. 't Bleef weliswaar schamel licht, maar de krant werd er toch bij gelezen.

Op de slaapkamer behielp men zich met kaarslicht en op het erf en in de stallen gebruikte men de draagbare pe- troleumlamp, de zogenaamde "sjtallucht".

Het drinkwater

Zoals ik al zei, kende men nog geen waterleiding. Het wa- ter voor mens en vee betrof men van de pomp of uit de waterput. De waterput, gemetseld van mergelblokken, was voorzien van een tweetal stevige houten emmers, die beurtelings via een ketting naar boven gedraaid werden. Deze put en vooral de zogenaamde dorpsput, was omge- ven door een pittoresk stalletje. Dit stalletje diende te- vens als aanplakbord voor diverse bekendmakingen zoals openbare verkopen, feesten, konserten van de harmonie enzovoorts.

Naast deze watervoorziening kende het dorp ook ver- schillende kristalheldere bronnen. De bekendste bronnen waren de Gronseleput aan de voet van de Keuteberg, de Heutspuit "in gennen Graaf", de Sint Jansput bij kasteel Oost en het Kluizenaarsputje achter de Kluis op de Schaes- berg. Het water werd daar gehaald met behulp van een tweetal emmertjes en een juk, de zogenaamde "haam".

Als de mensen die op de Keuteberg woonden, water uit de Gronseleput moesten halen, hadden ze op de volle emmers twee plankjes liggen in de vorm van een kruis. Deden ze dat niet, dan was er na de ongeveer een half uur durende tocht naar boven niet veel water meer in de emmers.

Het grootste gedeelte van de dorpsbevolking bestond uit boeren en boerenknechts. Daarnaast waren er nog wat vaklieden, zoals een smid, timmerman, schoenmaker en een kleermaker met hun gezellen.

De gemeenten Schin op Geul en Strucht zijn per 1 januari 1879 samengevoegd. Sedert 1940 behoort de gemeente Schin op Geul op haar beurt tot de toen samengestelde gemeente Valkenburg-Houthem

De meeste arbeiders – voor zover zij niet als knecht of dagloner bij een boer werkten – vonden hun werk in Aken, waar zij per extra trein naar toe reisden. Zij hadden allerlei baantjes. Er werd goed verdiend en er waren reeds diverse sociale voorzieningen, zoals ziekengeld en vrije geneeskundige behandeling. Van zoiets was in ons dorp nog totaal geen sprake. Ziekengeld voor de knecht vond de boer belachelijk en die vrije geneeskundige behandeling overdreven.

Ook de arbeider en de dagloner had zijn eigen huis of huisje. Zij teelden hun eigen groente en hadden daarnaast nog vaak een varken, geit, schaap, koe of wat kippen. Met de koe ging men langs de bermen van de wegen om ze te laten grazen.

Men leefde tevreden, bioskopen waren er niet en de radio was ook nog een onbekend begrip. Zelfs de dansgelegenheid ontbrak, behalve dan de houten vloer op het feestterrein tijdens de kermisdagen.

Rijke flora

De flora in de omgeving van Schin op Geul vertegenwoordigde een grote verscheidenheid en dan denk ik in de eerste plaats aan de orchideeën in de “Gièlender”, het Gerendal. Op de Soesberg groeide het peperboompje, een zeldzaam heestertje met rose bloempjes in het vroege voorjaar. In de volksmond heette het “kelderhenske”. In de beemden langs de Geul groeide de herfsttijdeloos, een bijzonder, krokusachtig, zeer diep geworteld knolgewasje met lila bloemetjes, dat wij “keifke” noemden. De herfsttijdeloos stoorde zich niet aan de tijd. Als alle andere planten hun zaden in de nazomer voortbrachten, deed de herfsttijdeloos dat pas in ‘t voorjaar.

Langs het voetpad van Schin op Geul naar Oud-Valkenburg groeide het “Haarlemmerklokkespel”, ook een knolgewasje met witte bloempjes. Verder vond men daar de lelietjes van dalen, de maagdenpalm, de salomonszegel, het trilgras, de aronskelk, het Onze Lieve Vrouwebedstro, de witte en rose bosannemoon, het kleine en grote hoefblad, de witte, gele en paarse dovenetel, de reiger- en

oioevaarsbek, ‘t dalkruid en tal van andere planten. De mistletoe – een parasiet – groeide op de populieren en de appelboom en zag uit als een kraaiennest. De plant krijgt witte kleverige besjes. Andere namen voor deze parasiet waren maretak en vogellijm. Onze naam voor de mistletoe was “haamspeen”.

Opvallende fauna

Niet alleen de flora, ook de fauna werd in de omgeving door zeldzame exemplaren vertegenwoordigd. Hiervan noem ik onder andere de hamster, of, zoals wij ‘t diertje noemden, de korenwolf. Vervolgens de hazelworm, een witgrijsachtig slangetje van 20 à 30 centimeter lengte; een zeer onschuldige diertje dat tot de familie der wormen behoorde. Niettemin had dit diertje mij toch vaak de stuipen op het lijf gejaagd als het onverwachts – vooral na een regenbui – voor je opdook en zich als een echte slang op ‘t bospad voortbewoog.

Specifiek voor de zuidlimburgse kalkgrond was de huisjesslak, in ons dialect “karkol” geheten.

Naast de beekforel in de kristalheldere Geul en de das en de vos in de bossen, vertoefden hier de nachtegaal, de wiewaal of goudmerel, de bonte specht, de vlaamse gaai of meerkol.

Op een van mijn wandelingen door de natuur ontdekte ik in de nabijheid van de rotsgroep Schaesberg een zeer bijzondere torretje. Het diertje maakte in het mulle zand een trechtertje van 2 à 3 centimeter diep en wel zo perfect dat ik ‘t karwei met aandacht volgde. Zodra er een mier in ‘t trechtertje viel, kon deze er onmogelijk meer uitkomen. Het torretje – onzichtbaar verborgen in het onderste deel van het trechtertje – was er dan direkt bij en werkte de mier zeer snel als prooi onder ‘t mulle zand. De naam van dit torretje, de mierenleeuw, was niet in overeenstemming met de nietigheid ervan.

Een bijzondere vermelding is de broedmeesterpad waard: een zeldzaam voorkomend padje dat ik aantrof in een waterpoel in het Gerendal, vlakbij de boswachterswoning. In Epen kwamen deze padjes ook voor en daar noemde men ze “klungelkes”. Het geluid dat het diertje maakte klonk namelijk als een klein belletje.

De wegen...

De hoofdwegen in ons dorp waren gewone kiezelwegen en de zijwegen, die met een kiezellaaag voorzien waren veranderen nogal eens in een grote modderpoel. De hoofdweg, de provinciale weg van Valkenburg via Schin op Geul naar Wijlré, die zich in allerlei bochten door ons dorp kronkelde, werd in de herfst eveneens van een flinke laag kiezel voorzien; asphalt was nog onbekend.

Om te bevorderen dat de aangebrachte kiezellaaag door de boerenkarren zo gelijkmatig mogelijk werd ingereden, ging men als volgt te werk. De kantonnier Meulebroek – een arbeider in dienst van de gemeente – legde op een helft van de weg takkebossen (“schansen”), zodat alle verkeer gedwongen werd de andere helft van de weg te

Vroeger liep de provinciale weg vanuit Strucht via de huidige Breeweg en Schoonbron naar Opscheumer, Etenaken, Wylre en zo verder. Aan het "Panhuys" stond bovenstaand huis, dat vanwege het recht trekken van de weg afgebroken werd

gebruiken. Als het na verloop van tijd zo ver was, dat de kiezellaag voldoende was ingereden, versjouwde hij de takkebossen naar de andere weghelft.

De kantonnier – door iedereen "Sus" genoemd – was bij dit onderhoud met een grote hak en een bezem gewaand om ontstane gaten op te vullen.

De andere wegen in ons dorp moesten door de gemeente zelf onderhouden worden. Voor dit onderhoud bestond het zogenaamde "botten", de verplichting van ieder gezin om mee te werken aan het onderhoud van de gemeentewegen ("hand- en spandiensten"). De boeren stelden kar en paard ter beschikking om de nodige kiezel aan te voeren. Degene die niet of niet aan het "botten" wilde meedoen, kreeg van de gemeente een aanslag voor wegenonderhoud van f 1,- tot f 1,50. Naast dit "botgeld" kende het dorp ook nog het tolgeld. Voor het passeren van de Geulbrug betaalde men 1 cent tol.

De lonen

In september 1911 werd door aannemer Meulenberg begonnen met de aanleg van de spoorlijn Schin op Geul-Heerlen, zijtak van de sinds 1853 bestaande lijn Maastricht-Aken. Het best betaald baantje bij de aannemer was dat van machinist op de baggermachine. Verdiende de dagloner 30 à 45 cent per dag, de machinist op de bagger daarentegen ontving f 1,50 per dag.

Een goede kennis van mij, de heer Jacques Beurskens, was directeur van de tekenschool te Sittard en had een jaarsalaris van 900 gulden. Dit was het dubbele van de onderwijzer aan onze lagere school.

De burgemeester van Schin op Geul, Martinus Maessen, had een salaris van 65 gulden per maand, maar moest dan voor dat salaris ook nog de functie van sekretaris en ambtenaar van de burgerlijke stand bekleden.

Voor een hele week – dit waren toen nog zes werkdagen – met de hand maaien van het koren ontving een zekere Rijnders 5 franks, ofwel f 2,40.

Er waren in ons dorp en de hele streek diverse soorten geld in omloop, maar de belasting kon alleen in neder-

lands geld voldaan worden, alhoewel de bevolking het nederlands geld nauwelijks kende. Een halve (duitse) mark – ook wel "krentje" genoemd – was 30 cent, een (belgische) frank was 48 cent en een (duitse) groschen 6 cent. Het nederlands kwartje werd een "Wullemke" (naar Koning Willem III) genoemd.

De boeren verkochten hun vee en produkten in Duits of Belgisch geld. Een paard of koe bracht zoveel "stuk" op, met andere woorden zoveel "stukken" van 5 franken.

Militaire dienst

De loting voor de militaire dienst had in Valkenburg plaats, waar ik in 1908 naar toe moest. Van de groep van negen mannen waartoe ik behoorde, moesten er drie in militaire dienst. Het was zuiver toeval dat 't alle drie zonen waren van weduwen, namelijk Bruls, Odekerken en Snijders.

Na de loting werd een rood lint langs de naden van de broekspijpen gespeld. We bezochten alle café's die we onderweg van Valkenburg naar huis tegenkwamen en werden op deze zeer luidruchtige tocht door een akkoordenspeler vergezeld. Ik gebruik wel 't woord akkordeon, maar dat woord was ons nog onbekend. Wij noemden het instrument anders: "trekzak", "harmonika", "oet en in" en "kwetsjbuul".

Het toerisme

Hotels en pensions waren er rond 1900 niet in Schin op Geul. Valkenburg daarentegen werd in de zomermaanden al druk bezocht en daar waren dan ook verschillende hotels en pensions. Het was nog niet de gewone man die op vakantie naar Valkenburg kwam, maar de beter gesitueerden uit het westen. Wij noemden deze mensen niet toeristen, maar "de vreemden" ("vraeme").

Doordat zij wandeltochten in de omgeving maakten, werd ook Schin op Geul door hen graag bezocht, waaraan enkele cafees in ons dorp een welkome verdienste hadden. Een grappige bijzonderheid hieromtrent was het volgende: boven de ingang van het café Siepers aan de kerk hing het volgende opschrift:

H. SIEPERS
HOLLANDERS
CAFE

Dat woord "Hollanders" was de familienaam van de vrouw van Siepers. Kwam er nu een groepje toeristen voorbij, dan hoorde je steeds dezelfde opmerking: "Kijk, daar is een Hollanders-café, later [laten – RC] we daar naar binnen gaan".

Zonder opzet maakte Siepers op deze manier reclame voor zijn bedrijf.

H. Kommunie en Vormsel

Toen ik 10 jaar (1900) deed ik mijn eerste heilige communie en dat was een heel gebeuren in je jonge leven. Om de communie te kunnen doen moest je eerst bij de pastoor een soort examen afleggen.

Onze pastoor heette van der Vorst, een zeer strenge man. Je behoorde de katechismus behoorlijk te kennen en ieder kommunkantje moest afzonderlijk op de pastorie komen, terwijl de moeders buiten stonden te wachten. Als dan de jongen of het meisje na deze "overhoring" naar buiten kwam, was de eerste vraag van de moeder: "En, biste aangekómme?", met andere woorden: mag je de heilige kommunie doen of moet je nog een jaar wachten?

Ter gelegenheid van de eerste heilige kommunie van de kinderen waren er elk jaar wel ouders, die hun zoon of dochter geen nieuw kostuumpje of jurk konden kopen. Deze kinderen werden dan, zoals men dat in ons dorp noemde, "door Oost gekleed". Op kasteel Oost, dat tot de gemeente en parochie Schin op Geul behoorde, woonde barones Alide Von Schrader, een statige en rijke oude dame met een onafscheidelijke wandelstok. De kommunkantjes die op haar kosten voor dit grote kinderfeest waren gekleed, moesten in de namiddag van de grote feestdag bij haar op 't kasteel komen om zich voor te stellen en haar te bedanken. Ze werden daarna door de barones in de kasteeltuin getrakteerd op snoep en koek.

Het H. Vormsel werd om de 7 jaar toegediend en ikzelf was 14 jaar toen ik in 1904 dat sakrament ontving. Maar het kwam ook voor, dat iemand op 12- of 13-jarige leeftijd de eerste heilige kommunie deed en dan 7 jaar moest wachten voor het heilig vormsel. Zodoende kon het gebeuren dat zo iemand inmiddels getrouwd was.

Voor het ontvangen van het vormsel gingen we te voet in processie naar de dekenaatkerk in Gulpen, waar de toediening gebeurde door bisschop Drehmans. Aangezien dit een voettocht van anderhalf uur was, liepen achter de vormelingen enkele moeders aan met pakken boterhammen voor de heen- en terugtocht.

Processie en kermis

De processie – genoemd de "bronk" – die in juni uittrok, was de voornaamste jaarlijkse gebeurtenis in ons dorp. Zelfs zo voornaam dat de kermis, die er direkt op volgde, niet als geslaagd beschouwd werd als de bronk door omstandigheden, bij voorbeeld onzeker weer, niet kon uittrekken. Alles hing af van de triomfantelijke tocht van het Allerheiligste en was de processie eenmaal "binnen", dus teruggekeerd in de kerk, dan kon de kermis beginnen.

Aan de processie nam het hele dorp deel, uitgezonderd de zieken en gebrekkigen en degenen die de zorg hadden met het in orde brengen van de rustaltaren. Ook de man die belast was met 't afschieten van de donderbussen – de zogenaamde "kamers" – was op zijn post. Zijn taak was om in de nabijheid van het rustaltaar "de kamers" op te stellen en bij de zegening van de processiegangers te ontsteken.

De kermis speelde zich af op de zogenaamde feestweide. Hier stonden diverse houten buffetten opgesteld, waar men bier en wijn kon drinken. De limonade was nog onbekend. In het midden van de feestweide bevond zich de

Zo zag de provinciale weg in Strucht er in het begin van deze eeuw uit. Er is veel veranderd. Veel boerderijen en woningen zijn mettertijd pensions en hotels geworden, want Schin op Geul werd vanwege zijn rust en natuurschoon een gezocht toeristenoord

kiosk, waarop een muziekgezelschap voor de nodige muziek zorgde. Meestal werd hiervoor de fanfare "Les Amis Réunis" uit Ransdaal uitgenodigd. Ook waren op deze feestweide gemakkelikheden opgesteld zoals mastklimmen, zaklopen, broodjes happen en niet te vergeten het zogenaamde panslaan. Dit panslaan vormde altijd het grootste volksvermaak. Men legde een paar dakpannen op de grond en deze moesten met een dorsvlegel stukgeslagen worden. Degene die zich voor het spel opgaf, werd geblinddoekt en daarna een aantal malen rondgedraaid. Hierdoor was hij alle gevoel voor richting kwijt en wist dus niet meer waar de dakpannen precies lagen. Aangevuurd door de omstaanders en meestal nog op onjuiste en misleidende manier, sloeg hij er op los, tot groot vermaak van ieder.

De kluizenaar en de kluis

Een van de meest bekende kluizen van Zuid Limburg was de kluis op de top van de Schaesberg, behorende tot de parochie van de H. Mauritius van Schin op Geul. De kluis met de staties eromheen lag en ligt in een prachtige, lommerrijke en rustige omgeving. Vlakbij in het bos bevond zich een kleine bron met zeer helder en koud water. Dit bronnetje stond bij iedereen bekend als "'t Kluizenaarsputje" omdat de kluizenaar hier zijn water haalde.

Vanaf de hoogte waar de kluis gelegen is, had men altijd al een prachtig uitzicht over het schilderachtige Geuldal met de kastelen Genhoes, Chaloen en Oost en de ruïne van de voormalige trotse Valkenburcht.

De kluis is in 't jaar 1690 door de grafelijke familie Hoen van Carthils tot Schaloen gesticht en was vanaf 1892 bewoond door een zekere Clemens Salingré. Hij noemde zich broeder Antonius en was voorheen van beroep boekbinder en behanger.

De kluizenaarskapel noemden we in ons dorp "hermitage" en de kluizenaar "den eremiet" of "monfrère" (mon frère). Salingré was een Duitser, geboren te Merrhede (Kreis Bochum) op 10 mei 1857. Hij vertoefde vaak in ons dorp en een van zijn taken was het voorbidden van de

Tot 1938 behoorde kasteel "Oost" – en dat sinds eeuwen – tot de parochie van de H. Mauritius van Schin op Geul. In dat jaar gingen de Oosterweg en de buurtschap "Sint Pieter" over naar de Sint Nikolaasparochie van Valkenburg. De adellijke bewoners van Oost speelden door de eeuwen heen een rol in de geschiedenis van Schin op Geul en Strucht

rozenkrans onder het lof. Dit voorbidden deed hij half in 't Duits en half in 't Nederlands. Ook hield hij onder de heilige mis toezicht op de jeugd. Hij was zeer streng en duldde niet, dat was ons petje als kussen gebruikten op de harde, ruwe knielbankjes. Als hij in ons dorp de mis had bijgewoond, was er altijd wel een gezin dat hem bij 't naar buiten komen uit de kerk vroeg om te blijven eten. Een verzoek waar de kluizenaar altijd op in ging.

De eremiet was in het bezit van een grote ijzeren sleutel die gewijd was in Saint Hubert in België. Met deze sleutel – na gloeiend gemaakt te zijn – werden de honden op hun kop gebrandmerkt tegen de hondsdoelheid. In de wijde omtrek was geen hond te vinden die deze pijnlijke behandeling niet had ondergaan.

De Schaesberger gank

Op de laatste zondag van de maand juni – een week na de grote processie en kermis van Schin op Geul – werd op de Schaesberg het feest van de H. Leonardus gevierd. Dat stond bekend als "de Schaesberger gank". Deze "gank" was bedoeld ter verering van de H. Leonardus, de beschermheer tegen reumatiek en zenuwziekte.

Aan de Schaesberger gank was een kermis verbonden, die naast de kluis gehouden werd. Het feest begon 's morgens om 9 uur met een plechtige heilige mis in het kapelletje van de kluis. Deze dienst werd zo druk bezocht, dat er meer mensen onder de bomen vóór de kapel moesten staan dan 't kapelletje kon bevatten. In 't kapelletje kon dan ook slechts met moeite een honderdtal gelovigen 'n plaats vinden en de opkomst op deze dag was vele malen groter. Van heinde en verre kwamen de talrijke bedevaartgangers naar dit mooie stukje natuur van Schin op Geul samengestroomd. De tocht werd meestal te voet afwisselend biddend en zwiingend afgelegd.

Ook onze familie ging voltallig naar deze plechtigheid. Ikzelf zorgde er altijd voor, dat ik net iets te laat was om in het kapelletje een plaats te krijgen, want buiten was voor

mij toch wel iets meer te beleven dan binnen en eerlijk gezegd waren mijn gedachten buiten minder bij de heilige mis als bij iets anders. Wat was namelijk het geval? Boven de ingang van de kapel hing een groot kruisbeeld en op de Christusfiguur had elk jaar een merelpaar zijn nestje gebouwd. Het nestje was heel kunstig tussen het hoofd en de schouder geklemd. De vogels trokken zich niets van de mensenmenigte beneden hen aan en bleven af en aan vliegen om hun jongen te voeren. Dit tafereel vormde een prachtige combinatie met de plechtigheid in de kapel en de zacht biddende mensen ervóór.

Was de plechtigheid in 't kapelletje afgelopen, dan begon 't feest pas goed. Aan de rand van de open ruimte voor de kluis hadden zich onder de lindebomen allerlei kramen met attracties opgesteld, zoals 't hoofd van Jut, 't Rad van Avontuur met "Koeke Jaap" met daarnaast niet te vergeten een tiental "boutiques". Boutique was de plaatselijke benaming voor een eendagscafé in de open lucht. Zo'n boutique bestond uit een houten tafel, gebouwd in een vierkant, waarin in 't midden de kasteleins stond. Om dit vierkant stonden houten banken van gewoon ruw hout. De eigenaars waren niet de welgestelden uit ons dorp, maar de eenvoudige dagloner of boerenknecht. Meestal geassisteerd door vrouw of dochter grepen zij deze ene dag in 't jaar aan om een extraatje te verdienen. Een tapvergunning hadden ze niet en was voor deze ene dag in 't jaar ook niet vereist. Het bier werd in houten vaten van 50 liter gekocht en met kar en paard door de wijd en zijd bekende brouwersknecht Bert Geelen met de baard naar boven gebracht. Bijna niemand noemde hem Bert Geelen maar "baard Geelen".

Als het weer meezat, maakten deze boutiques goede zaken. De talrijke bezoekers hadden vaak een lange en vermoeide voettocht achter de rug. De steile paden naar de kluis en de zon zorgden er wel voor, dat de kasteleins niet met hun bier en belegde broodjes bleven zitten.

De konsumptieprijzen waren als volgt: glas bier 3 tot 5 cent, belegd broodje idem, sigaar 1, 1½ en 2 cent.

Als de houder van een boutique op deze dag 10 à 12 Nederlandse guldens kon innen, had hij een zeer goede dag, want dit bedrag stond gelijk met het maandloon van een boerenknecht. Omdat de weg naar de kluis door de steile en oneffen paden niet gemakkelijk was en er onderweg wel eens gerust moest worden, stond er halverwege de kluis en Schin op Geul nog een boutique en wel "in genne Graaf". Eigenares was de familie Dautzenberg.

Ook op diverse andere dagen in het jaar werd er in de kapel van de kluis een heilige mis opgedragen. Een van deze dagen was 17 januari het feest van de H. Antonius Abt. Deze mis moest opgedragen worden door de pastoor van Schin op Geul, een oude verplichting ten opzichte van de graaf van kasteel Schaloen, de eigenaar van de kapel en de bossen rondom. Na afloop van die mis op 17 januari werden de zogenaamde Teunisbroodjes uitgedeeld. Dit waren kleine, ronde, zeer harde broodjes ter grootte van een rijksdaalder. De bezoekers bestonden

In de jeugdjaren van de auteur van dit artikel, de heer Damoiseaux, was Clemens Salingré [foto] de kluisenaar op de Schaesberg

merendeels uit boeren uit de omtrek. Deze mis werd niet zo druk bezocht als de Schaesberger gank in juni. De Teunisbroodjes werden mee naar huis genomen en aan het vee gevoerd om ze te vrijwaren van allerlei ziekten.

Ambachten en beroepen

De schoenmaker van Schin op Geul was rond 1900 Driek Siepers. Zijn voornaamste werk was niet het schoenen herstellen, maar het schoenen maken. Hij maakte alleen de zool onder het bovengedeelte van de schoen. Dat bovengedeelte werd "sjech" genoemd en deze sjechs ging Siepers kopen in Maastricht. De zool werd eerst met een hamer geklopt. Daarvoor had hij op zijn knieën een steen liggen van ongeveer 20 centimeter dik. Tijdens dit kloppen werd het leer steeds nat gemaakt.

Lage schoenen waren er niet.

De slager die in oktober-november hier en daar een varken ging "kelen" (slachten) was Bèr "Knup" (Hub. Knubben). Een flinke jonge man, niet groot, stevige laarzen en om zijn middel een zware riem. Aan de riem bengelde een lederen koker met messen en andere benodigdheden. Als hij aldus uitgedost door het dorp stapte op weg naar een slacht, vonden wij als kinderen hem een heldhaftige verschijning.

Als 't varken geslacht was, werden de haren met brandend stro verwijderd en met veel water gewassen. Het branden was namelijk beter voor de smaak dan broeien en schrapen in heet water. Het varken werd na het branden op een ladder gebonden en dan rechtop tegen de muur gezet om uit te druppelen.

Na 3 tot 5 dagen kwam Bèr Knup terug om 't beest te "sjtökkere" (in stukken snijden). De hammen werden uitgesneden, het spek en de koteletten werden apart ingezouten en in een grote houten kuip met pek in de kelder gezet. Van de rest werd worst en hoofdkas gemaakt en van het bloed de bloedworst en balkenbrij. Andere namen hiervoor waren "poetes" en "kraboet".

Na 3-4 maanden werden de hammen, het spek en de worsten aan het plafond in de keuken gehangen om te drogen.

Een slagerswinkel was in 1900 in Schin op Geul nog niet. Maar er bestond toch 'n systeem van "vleesdistributie". Naast Hub. Knubben had je nog Teun Frints. Ieder jaar slachtte hij een koe. Hij had geen slagerij of winkel. Dat slachten gebeurde in de week voor de zomerkermis. Van te voren ging hij alle deuren langs om te vragen welk vlees en hoeveel men wilde kopen en hij bezorgde alle bestellingen keurig thuis.

Er waren twee kruidenierswinkels, namelijk Siepers en Rijcken. Zij verkochten onder andere groene zeep uit het vat, stroop uit de ton, koffie (alleen bonen) uit grote blikken, suiker, zout, petroleum, drop enzovoorts. Verpakte waren waren nog onbekend.

Siepers maakte de "tute" (papieren zakken) zelf. Als er wat gekocht was en het werd in een papieren zak gedaan, dan werd deze zak niet weggegooid, maar opgevouwen en bewaard. Van tijd tot tijd mocht ik dan van mijn moeder de papieren zakken bij Siepers terugbrengen en als beloning kreeg ik een zakje met katjesdrop. Siepers streek de zakken weer glad en gebruikte ze weer in de winkel. Omstreeks 1900 kwam een zekere Jurgens met iets nieuws, namelijk de margarine en Rijcken ging het product verkopen. Wel was Rijcken verplicht een bordje voor het raam te zetten met de aanduiding "Margarine" erop.

Een keer per jaar kwam de groentevrouw Wetzels, namelijk in juni, een week voor de kermis. Zij verkocht dan de eerste worteltjes, erwten en aardappelen.

Het "Vroemeke" (Vroemen) uit Wijlré ventte op gezette tijden in ons dorp met een korf van deur tot deur. Hij verkocht garen, lint, knopen en elastiek.

Naaisters waren Trees Odekerken en Marie Koken. Deze laatste deed ook dienst als onderwijzeres aan onze lagere school. Zij gaf de meisjes les in kousen breien, knoopsgaten maken, verstelwerk verrichten enzovoorts. Een akte of andere bevoegdheid had zij niet.

Reinders uit Walem, gehuwd met Bet Jacobs, maaide voor mijn ouders het koren. Dit gebeurde met de hand. Machines waren nog niet. Als Reinders bezig was met dit zogenaamde "zichten", zei mijn moeder tegen mij: Breng Reinders dit "bubelke". Dit was een klein plat flesje met ongeveer 5 borrels er in. 's Zondags na de heilige mis bracht Reinders het uiteraard lege "bubelke" terug en kreeg hij tevens zijn loon voor 6 dagen zichten (maaien), namelijk een 5 frank-stuk of f 2,40.

In de week voor de zomerkermis kwam een oude man uit Palemig bij Heerlen met een hondekar, die gevuld was met fijn wit zand. Hij had een emmertje aan de kar hangen en 't zand verkocht hij à 3 cent per vol emmertje. Het werd gebruikt voor de versiering van de straten en wegen waar de processie langs kwam. Tevens werd dit zand

Schin op Geul's parochiekerk, waarvan het oudste gedeelte dateert van vóór het jaar 1000

gebruikt om de binnenplaats van de boerderij mee te bestrooien, want die zag er dan fris en zindelijk uit.

Begravenis

Een begrafenisonderneming kende men rond de eeuwwisseling in Schin op Geul nog niet. Ons dorp had hiervoor een zekere heer Hodiamont, een eenvoudige, zeer godsdienstige dagloner. Overleed een dorpeling, dan was 't de gewoonte dat Hodiamont het lijk ging verzorgen en "op de schoof leggen." Dit betekende: het lijk opbaren op een tafel in de beste kamer.

Was hij hiermee klaar, dan ging hij "ter Lieke bae". Aan elk huis in de buurt klopte hij aan om mede te delen dat er die avond in het huis van de overledene werd samengekomen om te bidden.

Als bepaald was op welke plaats op het kerkhof de overledene zijn laatste rustplaats zou krijgen, was 't weer de taak van Hodiamont om het graf te delven. Was de afstand van het sterfhuys tot de kerk niet al te groot, dan werd de lijkstaf gedragen door vier mannen uit de buurt. Direkt achter deze dragers liep Hodiamont met twee stevige houten bankjes, welke dienden om de kist op te plaatsen, als de dragers wilden wisselen.

Als de afstand tot de kerk erg groot was, dan werd gebruik gemaakt van een boerenkar, waarop de lijkstaf werd geplaatst op twee bundeltjes stro, zo genaamde strowissen. Na de begrafenis werden deze strowissen voor een veldkruis gelegd en dienden dan als knielbankjes voor de mensen die voor dit kruis gingen bidden.

De beloning welke Hodiamont voor al de werkzaamheden bij een sterfgeval ontving, bestond bij de minder daadkrachtigen uit de kleding van de overledene en een gedeelte van 't beddegoed. Bij de rijkere mensen uit ons dorp ontving hij een bedrag aan geld. Vaak heb ik Hodiamont na de begrafenis naar huis zien lopen met een bundeltje kleren onder zijn arm.

De rouwplechtigheid in de kerk bestond meestal uit drie heilige missen: een aan het hoofdaltaar en een aan elk van de twee zij-altaren. Om dit te kunnen verwezenlijken ging de familie van de overledene enkele priesters in naburige dorpen vragen om te komen assisteren. De gevraagde priesters kregen na de begrafenis door onze pas-

toor een koffiemaaltijd aangeboden en het was de gewoonte dat de familie van de overledene hiervoor enkele vla's op de pastorie bezorgde.

Om er blijk van te geven dat de naaste familie van de overledene zeer bedroefd was met het verlies van hun dierbare, werd tot zes weken na de begrafenis de zo genaamde zware rouw gedragen. Voor de man bestond dit uit een zwart kostuum en zwarte stropdas en voor de vrouw uit een zwarte jurk, een zwarte schort en zwarte kousen, een zwarte overjas en hoed met daarnaast nog een zwart tulen voile voor het gezicht.

De lichte rouw bestond voor de man uit een zwarte band ter breedte van 10 centimeter om de linkermouw. Deze werd meestal gehandhaafd tot een jaar na de dood van het familielid.

Toen in 1898 oud-burgemeester Maessen overleden was (ik bewaar zijn bidprentje nog steeds, daar staat onder meer op: "Hij opende gaarne zijn hand voor den arme"), stonden nabij het altaar twee grote "kaafmangele" (manden) met vers gebakken broden. Het was in die dagen heel normaal, dat arme mensen daar een brood uitnamen tijdens de offergang langs het altaar. Bedeling der armen behoorde tot de plicht van de beter bedeelde en dat kwam bij bepaalde begrafenissen ook tot uiting.

Uitdrukkingen en gebruiken

Ich goetsj dich ein – Ik geef je een mep.

Kliëzaad verkoupe – Letterlijk: klaverzaad verkopen. Betekenis: Te biechten gaan.

Zeet deer uch weer aan 't takke? – Een opmerking doorgaans tegen kinderen: Zijn jullie weer ruzie aan 't maken.

Ein klapbös mit eine vetelige schpendrik – Een stok van vlier, waar 't merg was uitgehaald. De stok werd tegen de grove muur gewreven om er een borstel van te maken.

De kraas en eistere bringen 't waal oet – Letterlijk: De kraaien en eksters brengen 't wel uit, met andere woorden: 't komt toch eens aan 't licht, anders doen de kraaien en eksters 't wel. Dit was een gezegde bij misdrijven welke niet direkt werden opgehelderd.

Dao gónt de bieje zjwerme, of: dao is get in Noorwege – Letterlijk: Daar gaan de bijen zwermen, of: daar is iets in Noorwegen. Met deze uitdrukking werd het volgende bedoeld. Als ergens een kindje verwacht werd en men zag de vroedvrouw naar binnen gaan, wist men dat 't niet lang meer zou duren.

Der scheper mot de örte beware – Letterlijk: De herder moet de resten bewaren. Als met 't feest van Maria Lichtmis (2 februari) de zon op de kerktoren scheen, dan moest de herder de resten bewaren, met andere woorden: er kwam nog streng winterweer.

De Gronseleput aan de voet van de Keuteberg

Der Godsthaler – Bij de verkoop van een stuk vee was 't de gewoonte, dat na de overkomst van de koop door de koper een geldstuk aan de boer overhandigd werd. Dit ten teken dat de koop definitief was gesloten. Als geldstuk diende meestal een munt van 2½ cent en dit geldstuk werd de Godsthaler genoemd. Daarbij kwam nog 't gebruik dat deze Godsthaler aan de eerstkomende bedelaar die aan de boerderij klopte werd gegeven.

't Begint te geutsje – Het begint hard te regenen.

Dae mot der köster sjleipe – Iemand die met Pasen geen nieuw kostuum of jurk had omdat er geen geld was.

In de kerstnacht zette iedere boer een vaatje (cirka 10 kilo) haver buiten. Het Kerstkind zegende deze haver, waarna zij onder de paarden verdeeld werd. Dit gebruik was bedoeld om de paarden te vrijwaren tegen kwalen zoals snot en droes.

Hij is *“geine van Ziezoate”* – Als ergens was ingebroken en er bleek dat de inbreker precies had geweten dat er geld was en waar 't lag, dan wist men dat 't geen onbekende was. Met andere woorden: de inbreker was geen vreemdeling.

Echte gewichten waren schaars en duur en daarom had niet elke boer de officiële gewichten. Men gebruikte hiervoor stoffen zakjes gevuld met zand, welke men in de winkel van Siepers tegenover de kerk – waar wél echte gewichten waren – had laten controleren. Een manier om wratten kwijt te raken was ze voor 1 cent per stuk te verkopen aan een ingezetene van Valkenburg.

Was er ergens brand, dan werd natuurlijk alles gedaan om hem te blussen. Meestal kwam de pastoor ook kijken en alles wat hij kon doen was de brand zegenen. Dit was ook 't geval bij de grote brand bij de familie Funcken in Scheumer.

Als een ekster krijsend om 't huis vloog, zei men: Wat voor onheil zou die brengen? De zwaluwen rond 't huis werden daarentegen als geluksbrengers beschouwd.

In de Goede Week (de week voor Pasen) gingen enkele vrouwen met een korf van huis tot huis om eieren op te halen. De eieren waren bestemd voor de koster van onze kerk en voor de “mulder” (molenaarsknecht).

Als mensen aan onze boerderij melk kwamen kopen, deed mijn moeder in het meegebrachte kannetje eerst een druppel wijwater alvorens de kan met melk te vullen.

Bij de begrafenis van een voornaam persoon in ons dorp werden onder de heilige mis aan de armen aalmoezen uitgedeeld. Dit was onder andere het geval bij de begrafenis van burgemeester Martinus Maessen. Naast 't hoofdaltaar stond een grote rieten mand (een zo genaamde “kaafmangel”), welke gevuld was met vers gebakken broden. Tijdens de offergang had de uitdeling van de broden plaats.

Bij de geboorte van een kind ging de moeder 10 à 12 dagen na de bevalling weer voor het eerst op straat en haar eerste gang was naar de kerk. Ze ging de zo genaamde “oetgaank” doen. Ze nam, vaak samen met de buurvrouw, achter in de kerk op de laatste bank plaats.

De pastoor en de koster kwamen vanaf het altaar naar haar toe, gaven de moeder een brandende kaars en men begaf zich gezamenlijk naar het altaar voor een gebed en de zegen.

Na afloop van de jaarlijkse processie op kermiszonntag werd het bloemenstrooisel aan de rustaltaren – waar de pastoor met het Allerheiligste over heen was gelopen – in zakjes gedaan en zorgvuldig bewaard.

Op de zondag voor Pasen (Palmzondag) had het wijden van de palmtakjes plaats. Een ieder bracht enkele palmtakjes mee naar de heilige mis, tijdens welke ze gezamenlijk gezegend werden. Thuisgekomen met deze gewijde takjes hing men in elk vertrek van de woning een stukje palm, meestal achter het kruis en het wijwaterbakje. Een kruis hing namelijk in elk vertrek van het huis. Ook in elke stal werd een palmtakje gehangen. 's Middags ging ik met mijn vader langs ons land en weilanden en op elk perceel werd een stukje palm neergezet, opdat een goede oogst zou volgen.

Op 15 augustus (feest van O.L. Vrouw ten Hemelopneming) werd in de kerk de “kroetwusj” gewijd (kruidenboeket). In ieder gezin werd een boeket veldbloemen en kruiden geplukt, welke men naar de Kerk meenam. Na de zegening werd de “kroetwusj” ergens in huis opgehangen ter bescherming tegen onheil.

Enkele lezers uit Schin op Geul waren zo welwillend nog diverse gegevens te verschaffen naar aanleiding van de aantekeningen van de heer Damoiseaux en enkele andere artikelen die de laatste maanden over Schin op Geul en Strucht in “Het Land van Valkenburg” verschenen. Ter af-

*Rotspartij op de "Däölkesberg" naast de Schaesberg nabij
Schin op Geul*

sluiting van de achtdelige serie "Schin op Geul bij voorbeeld..." lijken ons deze gegevens nog wetenswaardig, zodat wij ze graag, met redactionele dank, hebben verwerkt en publiceren.

De "Heutspuit"

In de eerste aflevering van deze serie over Schin-op-Geul-rond-de-eeuwwisseling berichtte de heer Damoiseaux onder meer over de heldere bronnen, waar de inwoners van Schin op Geul in die tijd hun drinkwater vandaan haalden. Eén ervan was de zo genaamde "Heutspuit" aan de Graafstraat.

In die dagen zal niemand zich hebben kunnen voorstellen, dat er ooit nog eens waterleiding zou worden aangelegd, waardoor men in ieder huis in staat zou zijn door middel van het draaien aan een kraan, onmiddellijk over een ongelimiteerde hoeveelheid helder water te kunnen beschikken. En evenmin zal men toen hebben vermoed, dat de "Heutspuit", die dus sedert mensenheugenis bestaat, ooit nog eens het water zou leveren voor een forellenkwekerij. Dat is nochtans sedert vier jaren het geval, toen de heer C. Meesen ter plaatse met deze inmiddels alom bekend geworden kwekerij is begonnen.

Een gedeelte van de bron ontspringt in de kelder van het pand Straaten, dat de huidige eigenaar 31 jaar geleden aankocht van de familie Hamers. Het andere gedeelte van de bron borrelt onder een partij kruipdennen te voorschijn. Vandaag [Vandaag – RC] zoekt het water zijn weg naar de lager gelegen Geul. De heer Straaten hield er een stel eenden op na, die lustig in het heldere bronwater spetterden en zo een grillig vijvertje van circa 70 vierkante meter vormden. Deze vijver is door de heer Meesen, die met een dochter van de heer Straaten is getrouwd en op het terrein een woning heeft gebouwd, als forellenkwekerij in gebruik genomen. Gezien de kwaliteit van het stromende bronwater is het kweken van forellen na twee jaar experimenteren, met succes bekroond. Beekforellen hebben 36 maanden nodig vooraleer zij voor consumptie geschikt zijn. De heer Meesen kweekt dan ook bij voorbaat regenboogforellen, die met 18 maanden flink genoeg zijn om een lekker maal te kunnen vormen,

Het zwembad in de Geul nabij de 'waterval'

bereid volgens een van de vele wijzen die daartoe geschikt zijn. Zo vers, al of niet gerookt, als de forellen van de heer Meesen zijn zal men ze nauwelijks kunnen bemachtigen. Hij kan in zijn inrichting maximaal 3000 tot 4000 tegelijkertijd kweken.

Het water dat de bronvijver verlaat, heeft nog een twintigtal meters af te leggen om in de Geul op te gaan als zijnde een van de vele bronnen en beekjes die Nederlands snelst stromend riviertje hun water geven. In de droge zomer van 1976 kwamen landbouwers en veetelers van heinde en verre water halen uit de "Heutspuit" aan de Graafstraat in Schin op Geul. Zij brachten voor dit doel hun eigen pomp mee. Geen beter water dan dat! Maar dat zei immers de heer Damoiseaux ook al, en die kan het met zijn inmiddels 89 levensjaren weten...!

Overigens is er in Schin op Geul nog een tweede bron die het water levert aan een forellenkwekerij en wel in de buurtschap Walem. Wanneer men, komende uit Schin op Geul, de weg naar Walem opgaat, ligt rechts daarvan een zandbekken. Daar werd tot vóór enkele jaren zo genaamde "vormzand" gedolven, die voor metaalgieterijen gebruikt werd. De nederlandse fabrieken DRU en Etna alsmede buitenlandse staalgieterijen waren er vaste afnemers. Momenteel heeft men in de metaalgieterijen een nieuw procédé ontwikkeld en werkt men met kunstmatige stoffen inplaats van vormzand.

De heer Hub Knoren-Smalbach, die de vormzanddelving exploiteerde, had de verplichting 't gebied na de exploitatie te egaliseren en door middel van een aanplanting in een behoorlijke staat terug te brengen. Dat was echter niet zo eenvoudig, maar het is wel goed gebeurd. Met dien verstande, dat er een soort bekken overbleef. Hij is zich toen gaan bezinnen naar een mogelijkheid om daar nog iets mee te doen. Zo kwam hij op het idee om forellen te kweken. Daar had hij evenwel schoon water voor nodig. 'n Kleine kilometer hoger op de heuvel, in Walem, lag van oudsher een put die echter sterk vervuild werd door koeien die er in traptten en er een grote smeerbeel van maakten. De veehouders die tegen de heuvel hun landerijen hadden liggen, haalden er het water voor hun vee.

Het station van Schin op Geul

Wat deed de heer Knoren? Hij legde over een lengte van 900 meter op een diepte van zestig centimeter een plastic leiding, voorziet vier grondeigenaars via vlotterbakken van helder water uit deze bron, waardoor deze ook in droge zomers over volop water beschikken, en laat tenslotte het overvloedige zuurstofrijke en kraakheldere water in en door zijn forellenbekken vloeien. Het water verdwijnt tenslotte via de riolering in de Geul.

De kleine forellen, het broed, koopt hij aan bij de forellenkwekerij van de Nederlandse Heidemaatschappij in Gulpen, de verdere kweek doet hij zelf en ook de heer Knoren lukt deze forellenkwekerij voortreffelijk.

Lange processen [processie – RC]

Toen dit jaar rond de jaarwisseling de serie “De Adel van “Oost” leeft nog steeds” in “Het Land van Valkenburg” verscheen, vertelde ons de heer Jac. Eyssen (51), Tolhuisstraat 1 te Schin op Geul, dat hij zich nog duidelijk herinnert hoe vroeger de processie van Schin op Geul niet alleen naar kasteel “Oost” trok, dat zoals bekend tot en met één zijde van de Reinaldstraat en de Hekerbeek in Valkenburg tot de Sint Mauritiusparchie van Schin op Geul behoorde. Dat was een hele ruk. Men trok vanuit Schin op Geul bergop tot aan het spoor, een stuk langs de spoorweg om dan weer af te dalen naar de “Drie Beeldjes” in de Oosterweg. Bij kasteel “Oost” stond dan een rustaltaar, waar stevast Alide von Schrader-de Pitteurs de Pité [Alide von Schrader-de Villers de Pité – RC] naast zat.

Vanwege de verre weg kregen de bruidjes dan pepermuntjes en iets te drinken. Maar daarmee was deze lange processie nog niet ten einde. Bij het voormalige klooster “Sint Pieter” ging men de Hekerbeekstraat en dan de hele Goudsberg op. Tijdens die klim was het de struchtse schutterij toegestaan uit de pas te lopen met de geweren gewoon in de hand. Boven in Walem stond dan een bak met fris water waar men drinken kon. Wie meer geluk had, stopte juist bij Walems enige café Keulen, en daar werd de dorst dan met iets geestrijkers geleest.

De lange processie van Schin op Geul duurde tot in de dertiger jaren. Ter herinnering: de buurtschappen Oost en Sint Pieter gingen in 1938 over aan de Sint Nicolaas-

Schin op Geul zo'n eeuw geleden. Het gebouw links op de voorgrond deed dienst als gemeentehuis. Schin op Geul was, nadat Strucht er in 1879 bijgevoegd was, tot 1940 een eigen gemeente. Het witte huis links onder de kerk is het woonhuis van de heer Damoiseaux, wiens herinneringen in deze reeks over Schin op Geul worden weergegeven

parochie van Valkenburg, terwijl de gemeente Schin op Geul met de gemeente Valkenburg en enkele andere gemeenten werden samengevoegd in 1940.

Stroop stoken

In Walem heeft nog lang een stroopstoker gewoond, de heer Prevoo. In hetzelfde pand woont trouwens nog steeds zijn zoon Frans. De mensen brachten hem de appels en dan werd 's avonds de ketel gevuld met dit fruit en water, het laatste om aanbranden te voorkomen. 's Morgens ging datgene wat er dan was bereid, in een pers en dan bracht men het sap aan de kook. Door verdamping ontstond de stroop.

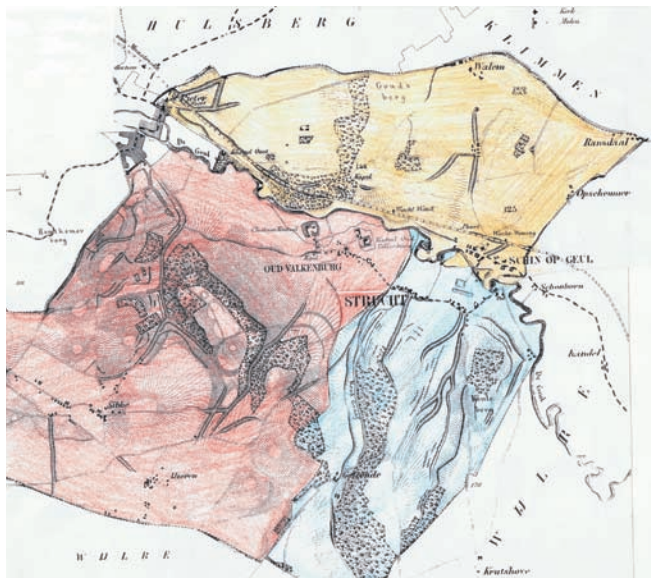
Er waren ook boeren die zelf hun stroop stookten. De heer Jac Eyssen herinnert zich dat bij hem thuis op de boerderij van zijn vader zulks nog tot na de tweede wereldoorlog gebeurde. Zijn vader maakte ook cider, bij voorkeur van “franse zoere”.

“Flatte sjpreie”

Het “flatte sjpreie” was vroeger pure noodzaak voor iedere boer. Dit is het verspreiden van de uitwerpselen van de koeien, ook wel “koeievlaaien” genoemd. Nu de landbouwmeehanisatie zich heeft doorgezet, ziet men dit bepaald niet eenvoudige handwerk niet meer verrichten. Het gebeurde met een speciale, vrij spitse schop, de “flatte-sjöp” genaamd. Waar nog hoog gras stond en de koeien nog konden grazen, werd de koeiepoep in emmers opgeschept om dáár te worden gespreid, waar de wei inmiddels was kaal gevreten. Deed men dat niet, dan lieten de koeien 't bevuilde gras staan en werd de weide niet gelijkmatig kaal gegeten.

Moeilijke karweien

Onlangs werd in het kader van een artikel in “Het Land van Valkenburg” er op gewezen, dat de overgrote meerderheid van de agrariërs van Schin op Geul en Strucht

Kombinatie van de beide uit de zestiger jaren van de vorige [negentiende – RC] eeuw daterende plattegronden van de gemeenten Strucht [blauw] en Schin op Geul [geel; de aangrenzende voormalige gemeente Oud-Valkenburg is in rood weergegeven]. De samenvoeging van deze beide gemeenten geschiedde bij wet van 8 augustus 1878 en ging in op 1 januari 1879. In augustus van het vorig jaar [1978 – RC] wijdde “Het Land van Valkenburg” aan deze samenvoeging een uitvoerig artikel

aan de noordzijde van de Provinciale Weg wonen, terwijl zij hun landerijen aan de zuidzijde hebben liggen. Dat dit vanwege het steeds drukker wordende verkeer problemen geeft met oversteken, is nog tot daaraan toe; problemen zijn er vooral steeds geweest omdat het gebied benoorden deze Provinciale Weg zo heuvelachtig is. De heer Jac. Eyssen, die voortbestemd was om de boerderij van zijn vader over te nemen (deze boerderij aan het “Panhuys” werd destijds half afgebroken ter verbreding van de Provinciale Weg), maar via het verzekeringsvak directeur van de Rabobank van Schin op Geul werd, vertelde ons hoe hij vaak met vier paarden vóór een kar mest, de steile Luytenweg op moest. Zo’n kar met natte mest woog al gauw zo’n tweeduizend kilo. Eén paard liep van in de kar, één ervoor en dáárvoor waren er dan nog eens twee gespannen. Op ingenieuze wijze waren het lijnenstelsel en het treksysteem met elkaar verbonden. Maar het was moeilijk om via deze holle weg boven te komen.

Het afdalen was al evenmin een makkelijk karwei, want doordat de trekkettingen en -lijnen niet meer gespannen waren, kon het gebeuren dat de paarden te dicht op elkaar kwamen, waardoor ongelukken konden ontstaan. Een familielid van onze zegsman kreeg doordat een van de achterste paarden over de ketting dat het van de voorste paarden scheidde, heenstapte, een zodanige ruk aan zijn duim waaromheen hij het leidsel had gewonden, dat zijn duim finaal werd omgedraaid.

Een andere belevenis met de paarden op deze Luytenweg beleefde Jac Eyssen eens toen hij weer met het vier-

span omhoog ging en een op hol gespannen paard met een kar voeder hem in volle draf tegemoet kwam. Hij sprong in “de graaf” (talud), maar het dolle paard kwam bovenop de vier andere trekpaarden terecht. Er was schade aan de karren, gelukkig niet aan de paarden. Maar de familie Eyssen moest de paarden toch van de hand doen omdat ze chronisch angstig waren geworden.

Een opmerking van de heer Eyssen, die – en dat is natuurlijk iets van deze tijd – rationeel denkt: “Ik kan me eigenlijk niet goed voorstellen, waarom mijn grootvader, die van Schimmert afkomstig was, zich juist in Schin op Geul vestigde. Als je neemt dat er twee knechten iedere dag alleen al aan het zich naar het veld en terug begeven vier maal een half uur kwijt waren, waren dat toch iedere dag acht verloren werkuren.”

Maar ja... dat gebeurde in de periode dat de slogan “Tijd is geld” nog niet was uitgevonden en men werkte totdat men met het werk klaar was.

En zo was het zeker rond de eeuwwisseling, de periode waarover de thans 89-jarige heer Damoiseaux ons zo prettig heeft verteld.

De schutterij “Sint Mauritius” van Strucht bij de gelegenheid van de inwijding van nieuwe uniformen en een nieuw vaandel in 1908.

1 Ger Kuypers, 2 Hub Odekerken (Vilt), 3 Huub Paffen (bekende dorpsfiguur), 4 Willem Weerts, 5 Constant Smeets, 6 Ber Senden, 7 Jan Hollanders, 8 Jan Coumans, 9 Frenske Hodiament, 10 Sjo Paffen, 11 Frans Coumans, 12 Sjeuf Swillens, 13 Dominicus Odekerken (Vilt), 14?, 15 Martin Weerts, 16 Bert Keydener, 17 Joep Keydener, 18 Pietje Paffen, 19 Sjeufke Bosch (postbode), 20 Harry Coumans, 21 Ber Keydener, 22 Van Rey, 23 Pierke Franssen, 24 Sjang van Weersch (Schin op Geul), 25 Hub. Scheyen (kleermaker en leverancier uniformen), 26 Hollanders sr., 27 Sjo Bosch, 28 Jan Coumans (“der Ba”), 29 “Hollandse Jan” (“hollands” spreken- de boereknecht)